

ВІДГУК

офіційного опонента Кунанець Н. Е., професора, доктора наук з соціальних комунікацій, професорки кафедри інформаційних систем та мереж Національного університету «Львівська політехніка» на дисертацію Тюркеджи Н. С. «Асистивні технології в документно-інформаційних структурах: сервісний підхід», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасному інформаційному суспільстві, в умовах війни в Україні та під впливом соціокультурних змін, постає завдання формування інклюзивного простору та рівних можливостей доступу до інформації для всіх громадян. Дослідження асистивних технологій в документно-інформаційних структурах є критично важливим, оскільки сприяє розвитку інклюзивних практик і забезпечує безбар'єрний доступ до інформації, що є ключовим фактором у формуванні справедливого та толерантного суспільства. Дисертаційне дослідження спрямоване на розроблення рекомендацій з опанування, впровадження та використання асистивних технологій у документно-інформаційних установах. Цей напрям дослідження має важливе значення для забезпечення доступності інформаційних послуг для людей з інвалідністю в Україні. Тому дисертаційна робота, присвячена впровадженню асистивних технологій у документно-інформаційні структури, надзвичайно актуальна в сучасному контексті розвитку інформаційного суспільства та воєнних дій агресора на території України, які призвели до збільшення кількості людей з інвалідністю через травми та інші наслідки збройного конфлікту. Дисертантка обґрунтувала необхідність формування інклюзивного простору для забезпечення зручного доступу до інформації для осіб з інвалідністю. Особливо важливим є врахування впливу війни на соціокультурні та соціально-етичні трансформації в Україні, де інклюзивність стає ключовою умовою для розвитку толерантного суспільства.

У дослідження обґрунтовано наголошено, що впровадження асистивних технологій може стати важливим інструментом для створення доступного

інформаційного середовища. Зазначена актуальність теми у контексті інтенсивного розвитку цифрових технологій, їх ролі у розширенні доступу до інформації та скороченні цифрових розривів, робить дисертацію інноваційною та потенційно важливою.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечені завдяки використанню комплексу наукових підходів, таких як соціокомунікативний, системний, структурно-функціональний, соціокультурний та компаративний. Саме вони формують науковий апарат дослідження, визначаючи теоретичну базу.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів наукового пізнання. Використання методів джерелознавчого та термінологічного аналізу допомогли в структуруванні та уточненні даних. Метод моделювання та контент-аналіз використовувались для створення концептуальної моделі та систематизації інформації відповідно. Статистичний метод надав можливість провести об'єктивний аналіз числових даних. Методи аналізу та синтезу, разом із методом узагальнення, дозволили системно узагальнити та представити результати дослідження. Це сприяло системному розгляду об'єкту та предмету дослідження, а також стало підставою для наукового обґрунтування стратегічних напрямів вдосконалення підходів до впровадження асистивних технологій в документно-інформаційних структурах України та розроблення концептуальних моделей цього процесу в умовах розвитку інформаційного простору.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає у запропонованому оригінальному комплексному підході до впровадження асистивних технологій у документно-інформаційних структурах, визначенні основних принципів та вимог реалізації такого підходу, що базуються на міжнародних стандартах та досвіді провідних країн світу; формуванні рекомендацій з опанування, впровадження та використання асистивних технологій у соціальних інститутах, що, без сумніву, сприятиме вирішенню проблем соціальної інклюзії. Особливо важливою в цьому контексті є

розроблена концептуальна модель, яка охоплює широкий спектр компонентів, таких як інфраструктура, навчання, нормативна база та співпраця. Детальність висвітлення принципів та послідовності її реалізації сприятиме подоланню соціальної ізоляції інвалідів та зростанню суспільної інклюзії різних груп громадян.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в розкритті багатоаспектності використання асистивних технологій у різних напрямках діяльності та виробничих процесах документно-інформаційних структур. Одержані результати надають можливість документно-інформаційним структурам розробити та впровадити ефективні заходи щодо забезпечення доступності інформаційних послуг для людей з інвалідністю, які їм необхідні для навчання, роботи, участі в культурному житті та інших сферах.

Результати дослідження сприятимуть оцінюванню ефективності технологічних рішень та методів, а також виявленню переваг та обмежень їх впровадження, дозволятиме працівникам бібліотек, архівів та музеїв ухвалювати обґрунтовані рішення щодо вибору та впровадження асистивних технологій, які сприятимуть підвищенню ефективності сервісної складової роботи з людьми з інвалідністю.

Одержані результати можуть бути використані для розроблення навчальних програм, методичних посібників та інших матеріалів, що сприятимуть впровадженню асистивних технологій у документно-інформаційних структурах. Це допоможе підвищити кваліфікацію персоналу документно-інформаційних структур та забезпечити ефективне використання асистивних технологій. Результати дослідження впроваджені у навчальний процес на факультеті культурології та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури, про що свідчить акт впровадження.

Повнота викладу матеріалу в опублікованих наукових працях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати та висновки дисертаційного дослідження викладено у 11 публікаціях, серед яких 4 наукові

статті (3 опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 — у виданні, що проіндексовано в наукометричній базі Scopus). Численними є матеріали апробаційного характеру, результати дослідження доповідалися на науково-теоретичних та науково-практичних конференціях. Усі результати та висновки дисертації здобувачка одержала особисто. У публікації, підготовленій у співавторстві внесок здобувачки складає 30 %.

Оцінка структури, обсягу та змісту дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 222 джерела різними мовами, 8 додатків. Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки (основний текст – 175 сторінок).

У **вступі** здобувачкою переконливо обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок із науковими програмами, визначено об'єкт, предмет, методологію та методи дослідження. Розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувачки. Також наведено відомості щодо апробації результатів дисертації та кількості публікацій дисертантки.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади розробки та впровадження асистивних технологій в документно-інформаційних структурах**» проаналізовано стан розробленості теми, наукові публікації релевантні темі дисертації, що дозволило розширити розуміння сутності та особливостей використання асистивних технологій у документно-інформаційних установах та їх впливу на забезпечення соціальної інклюзії. Тюркеджи Н. С. глибоко досліджує тему та обґрунтовує вибір бібліотек як ключових елементів трансформації суспільства у інклюзивне, в якому всі люди мають рівні можливості доступу до інформації.

На основі аналізу існуючих наукових праць та регламентуючих документів подано комплексне уявлення про стан дослідження цього питання у світі та в Україні. Особлива увага приділена вивченню законодавчого регулювання суспільної інклюзії інвалідів, практичного досвіду впровадження асистивних технологій та створення інклюзивного простору у бібліотеках.

У цьому розділі дисертаційного дослідження також акцентується увага на важливості взаємодії уряду, закладів вищої освіти і бібліотек для забезпечення доступу до інформації для всіх користувачів, включаючи користувачів з інвалідністю. Відзначено значимість факту впливу пандемії COVID-19 на зміни у роботі документно-інформаційних установ та використання ними цифрових ресурсів.

Дисертантка доречно звертає увагу на те, що в Україні існують певні соціокультурні виклики у питаннях інклюзивності, які можуть стати обмеженням для повноцінної апробації асистивних технологій у бібліотеках та інших інформаційних установах.

Тюркеджи Н. С. ґрунтує своє дослідження на сучасних теоретико-методологічних підходах, включаючи концепції інклюзивної освіти, цифрової доступності та дружнього дизайну інтерфейсів сайтів бібліотек. Важливим аспектом дослідження є уточнення термінології, включаючи концепти «асистивні технології», «допоміжні технології» та інші споріднені. Аналіз наукових публікацій дозволив сформулювати ґрунтовне трактування сутності та особливостей використання асистивних технологій у документно-інформаційних структурах. Дисертанткою подано ретельний аналіз концептів, пов'язаних з інвалідністю, зокрема, понять «людина (особа) з інвалідністю», «обмежені можливості» та «особливі потреби».

У другому розділі **«Сучасні тенденції впровадження допоміжних технологій в документно-інформаційних структурах»**, який складається з двох підрозділів, визначено чинники, що впливають на ефективність впровадження асистивних технологій у бібліотеках. Досліджено питання покращення фахової освіти бібліотечного персоналу, адаптації інформаційних ресурсів документно-інформаційних установ для можливості використання інвалідами з різними нозологіями. Проведене дослідження сайтів закордонних університетських бібліотек дозволило визначити низку позитивних практик їх роботи, таких як адаптовані сторінки для осіб з вадами зору та наявність

Центрів доступності. Проведено порівняльний аналіз організації бібліотечних ресурсів для цієї категорії користувачів у Європі, США та Україні.

Проаналізовано проблеми, які виникають у бібліотеках при впровадженні сучасних асистивних технологій для інтеграції осіб з інвалідністю, серед ключових названо такі як застарілість законодавчої бази та недостатнє фінансування.

У дисертаційній роботі запропоновані стратегічні цілі впровадження сучасних асистивних технологій для безбар'єрного доступу до інформації для всіх громадян на різних рівнях – від створення умов для всебічного розвитку особистості до удосконалення функціонування бібліотечних інституцій в напрямку впровадження спеціальних інформаційних технологій. Розроблена стратегія передбачає комплексний підхід до вирішення наявних проблем, серед яких основний акцент зроблено на питаннях фінансового забезпечення бібліотек, музеїв та архівів, розширення мережі соціальних інститутів, які впроваджують спеціальні інформаційні технології для підвищення ефективності обслуговування інвалідів, удосконалення системи підготовки кадрів для цих установ з врахуванням необхідності володіння навичками використання асистивних технологій. Особлива увага дисертанткою приділена актуалізації законодавства для впровадження асистивних технологій, що є кроком до створення рівних умов для всіх громадян.

У дисертаційній роботі подана класифікація асистивних технологій за критеріями фізичної та техніко-технологічної доступності, яка є перспективною та сприятливою для подальшого дослідження цієї теми. Дисертанткою окреслено особливості впровадження асистивних технологій у документно-інформаційних структурах, серед яких важливим аспектом є здобуття бібліотечними фахівцями інформаційних компетентностей та опанування користувачами навичок роботи з спеціальними інформаційними технологіями.

У третьому розділі **«Реалізація соціальної інклюзії в документно-інформаційних структурах України на основі використання асистивних**

технологій» розглядається важливий аспект соціальної інклюзії - доступ до інформації для людей з інвалідністю, переконливо доводячи, що використання асистивних технологій є ключовим для вирішення цієї проблеми.

При формуванні концепції соціальної інтеграції людей з інвалідністю в Україні, вдало поєднано історичний контекст та сучасні виклики, спричинені воєнно-політичними подіями, які призвели до збільшення кількості користувачів цієї категорії.

Дисертанткою подано чітке визначення концептів соціальної та цифрової інклюзії, що стало основою для дослідження, результати якого подано у цьому розділі. Серед інструментів, які сприяють підвищенню можливостей громадян щодо рівного доступу до інформації, виділено засоби цифрової інклюзії, проаналізовано їх роль у забезпеченні соціального включення інвалідів.

У дисертаційній роботі детально вивчено поточний стан розвитку асистивних технологій в Україні та за кордоном. Як результат відзначено, що в Україні спостерігається прогрес у цьому напрямі, але існують певні виклики, які необхідно подолати. Для зменшення цих викликів, дисертантка акцентує увагу на необхідності: розроблення державної програми, яка б сприяла ефективній інтеграції асистивних технологій у документно-інформаційні структури; розширення доступу до інформації для людей з інвалідністю, що особливо важливо в умовах війни; створення віртуального простору, який забезпечував би інклюзивний і цифровий аспекти бібліотечної діяльності.

Важливим результатом дисертаційного дослідження є запропонована дисертанткою концептуальна модель впровадження асистивних технологій у документно-інформаційних структурах. Розроблення концептуальної моделі для певного соціального інституту передбачає реалізацію наступних етапів: оцінювання потреб користувачів; вибір асистивних технологій; тестування ефективності їх впровадження; навчання та підтримка фахівців; моніторинг використання асистивних технологій, регулярне їх оновлення та визначення сумісності з новими версіями програмного забезпечення.

Дисертантка формулює важливий висновок про те, що впровадження асистивних технологій вимагає від бібліотечних фахівців володіння рядом ключових компетентностей, серед яких розуміння інформаційних потреб користувачів з інвалідністю; освоєння навичок підготовки цифрового контенту відповідно до стандартів доступності та використання асистивних технологій; врахування культурної різноманітності та індивідуальних інформаційних потреб користувачів.

У дисертаційній роботі досліджено ключові аспекти взаємодії між асистивними технологіями та документно-інформаційними структурами з метою полегшення доступу до інформації вразливих категорій користувачів. Основні компоненти авторської концептуальної моделі, такі як політика та стратегія, технології та інфраструктура, комунікація та навчання, доступ до ресурсів, визначають шляхи впровадження асистивних технологій та підтримки соціальної інклюзії в документно-інформаційних структурах.

Концептуальна модель не лише ретельно враховує фізичні аспекти доступності, а й вплітається в соціокультурний контекст, забезпечуючи адаптовані рішення для інклюзивної участі користувачів з інвалідністю в суспільстві. Впровадження такої моделі має потенціал поліпшити не лише доступ до інформації та ресурсів, а й сприяти активній участі даної групи користувачів у документно-інформаційних структурах, що, в свою чергу, підвищить рівень соціальної інклюзії.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Перевірка тексту дисертаційної роботи на унікальність через програмне забезпечення StrikePlagiarism дала змогу засвідчити відсутність текстових збігів. Уважне вивчення дисертації та наукових публікацій підтвердило наявність посилань на використані джерела, відсутність академічного плагіату, елементів фабрикації та фальсифікації.

Високо оцінюючи результати дисертаційного дослідження Н.С.Тюркеджи, усе ж варто висловити деякі зауваження:

1. У дисертаційній роботі доцільно було б детальніше проаналізувати науково-методичне забезпечення та рекомендації щодо використання підходів до впровадження асистивних технологій у документно-інформаційних структурах, які розроблені провідними бібліотеками України.

2. Доцільно було б дослідити інформаційні потреби таких категорій користувачів, як внутрішньо-переміщені особи, люди з ментальними порушеннями, маргілізовані суспільством особи, про яких згадується у вступі дисертаційної роботи, та інвалідів з фізичними вадами, отриманими внаслідок поранень на полі бою та ракетних ударів по мирних мешканцях міст. Недостатність уваги до інформаційних потреб цих категорій користувачів може призвести до неповного врахування їхніх унікальних потреб і обмежити успішне впровадження асистивних технологій в документно-інформаційних структурах. Це є важливим етапом для забезпечення інклюзивності та рівних можливостей доступу до інформації для всіх громадян.

3. У дисертаційній роботі проведено контент-аналіз та аудит сайтів бібліотек на наявність асистивних технологій та інструментів доступності, проаналізовано спектр продуктів та послуг документно-інформаційних структур для користувачів з інвалідністю (С.88). Разом з тим, доцільніше було б результати аналізу подавати не лише в абсолютних цифрах, але і у відносних.

4. У висновках до третього розділу дисертаційної роботи коротко зазначено про потребу формування у бібліотечних працівників компетентностей з використання асистивних технологій і роботи з користувачами з інвалідністю у документно-інформаційних структурах (С.165-169). Оскільки цей аспект є невід'ємною ланкою в ефективній реалізації програм використання асистивних технологій, важливо було б більше уваги приділити цьому питанню за двома напрямками: 1) підготовка висококваліфікованих фахівців у ЗВО України; 2) підвищення кваліфікації співробітників бібліотек, архівів і музеїв. Слід було б проаналізувати наявний в Україні досвід з оволодіння навичками роботи з апаратним та програмним забезпеченням для впровадження асистивних технологій.

Загальний висновок. Наведені вище зауваження мають рекомендаційний характер і жодним чином не знижують наукової значущості представленої дисертаційної роботи. Результати дослідження переконливо свідчать про актуальність, вагомість наукових висновків і практичних рекомендацій для використання асинхронних технологій в документно-інформаційних структурах. Дисертація Тюркеджи Н.С. є завершеною науковою працею, виконаною дисертанткою самостійно.

Зміст проведених досліджень викладено у відповідності з вимогами Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12 січня 2017 року № 40. Дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а здобувачка Тюркеджи Н.С. заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Офіційний опонент,
професор, доктор наук із соціальних
комунікацій, професор
кафедри інформаційних систем та мереж
Національного університету
«Львівська політехніка»

Н. Е. Куванець

Підпис професора Н. Е. Куванець засвідчую

Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»,
к.т.н., доцент

Р.Б.Бриллещкий